

לקראת הגל הבא : פמיניזם מן היסוד

אורית קמיר

π

פרדס הוצאה לאור

MAKING WAVES: REVISITING FEMINIST TEACHINGS IN THE WAKE OF A NEW WAVE

Orit Kamir

עיצוב ועימוד: סטודיו פרדס הוצאה לאור
דימוי על הכריכה: בן רוטמן, נשים משוחררות, צבעי שמן, 2024

הפצה: פרדס הוצאה לאור
ת"ד 33709, חיפה 3133602
e-mail: contact@pardes.co.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר — כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג
שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב: 978-965-541-512-4 ISBN:

© כל הזכויות שמורות לפרדס הוצאה לאור, חיפה 2024
נדפס בישראל, תשפ"ד/2024

תוכן העניינים

9	מבוא : על הספר
15	במקום הקדמה : נשים במלחמת עזה 2023 בין השתקה, ניכוס וגבורה
27	פרק 1 : הכול בגלל הפטריארכיה ; אז מהי ?
83	פרק 2 : בקליפת אגוז — מבוא לגישות הפמיניסטיות השונות
97	פרק 3 : הפמיניזם הליברלי — נשים כבני אדם
113	פרק 4 : הפמיניזם התרבותי, מקול נשי שונה — לקול אנושי חופשי
133	פרק 5 : פמיניזם רדיקלי הוא הפמיניזם המזוקק
151	פרק 6 : פמיניזם של גיוון והצטלבותיות
169	פרק 7 : פמיניזם כבוד אדם וחיה
209	פרק 8 : הַדְרַת נשים והפרדה בין המינים
235	נספח : הטרדה מינית — בין פמיניזם רדיקלי לפמיניזם כבוד האדם

במקום הקדמה

נשים במלחמת עזה 2023 בין השתקה, ניכוס וגבורה

ספר זה נכתב במהלך שנת 2023 ורואה אור בצל המלחמה בעזה. אירועים דרמטיים כמו מלחמה משליכים על תפיסות מגדריות ומשפיעים עליהן. מלחמת עזה 2023 עוררה שיח מגדרי ער שאינו אופייני למלחמות ישראל. במרבית המלחמות, החיילים, המפקדים, המנהיגים – כולם גברים, וכמוהם גם דובר צה"ל, הכתבים הצבאיים והפרשנים באולפנים. מלחמות בישראל הן עניין גברי, שמחזיר נשים לתפקידיהן המסורתיים: יחד עם הילדים והקשישים הן מהוות את אוכלוסיית העורף שזקוקה להגנת הגברים הלוחמים. הן מחזיקות את הבתים והעסקים כשהגברים בחזית, תומכות בגברים שלהן, שותקות מנחמות ומתאבלות. ב-7 באוקטובר שינו מחבלי חמאס את כללי המשחק כאשר פרצו אל העורף הישראלי, תקפו אוכלוסייה אזרחית ופגעו בילדים ובמבוגרים ללא הבדל דת, גזע ומין. שיבוש התקשורת הצבאית וההפתעה המוחלטת שבה נתפסו יחידות הצבא גרמו לכאוס, שבמסגרתו מי שיכלו פעלו ככל שיכלו, חופשיים מסטריאוטיפים ודעות קדומות.

כתוצאה מכל אלה התרחשו דברים שלא אירעו במלחמות ישראל קודמות: האויב התקיף נשים ונערות ישראליות רבות, הן עונו, נפגעו מינית, נרצחו ונחטפו. נשים ישראליות, יחד עם גברים וילדים, נפלו בשבי חמאס ונחטפו לעזה. בהיעדר יחידות צבאיות שיגנו על היישובים, רבש"צית בעוטף עזה מצאה עצמה מפקדת על קרב נגד המחבלים. חיילות קרביות שבדרך כלל מורחקות מן הקו הראשון הגיעו אל היישובים המותקפים וניהלו קרבות עם המחבלים. לוחמת נשים, שלא נראתה בישראל מאז מלחמת העצמאות, הייתה תופעה בולטת ביום הראשון למלחמה. במקביל, בימים שאחרי המתקפה התברר שתצפיתניות ששירתו בסמוך לגבול, כמו נגדת ביחידת המודיעין 8200, התריעו שוב ושוב על המתקפה המתוכננת בדיוק רב, אך אזהרותיהן נדחו בזלזול ובהתנשאות. התברר שהשתקתן הייתה אחד המחדלים שהובילו להתרחשות האסון.

בשעה שדברים אלה נכתבים, כחודשיים אל תוך המלחמה, השיח הציבורי האינטנסיבי בענייני מגדר מתמקד בשלושת הנושאים הללו: 1. ההתעלמות מאזהרותיהן החוזרות ונשנות של התצפיתניות שזיהו התרחשויות חריגות מעבר לגבול, ומהתראותיה של נגדת יחידת המודיעין 8200 שחזתה את המתקפה וניסתה לעורר את מפקדיה; 2. הפגיעות המיניות הרבות והחמורות שמחבלי חמאס ביצעו באזרחיות ישראליות; 3. גבורתן של הרבש"צית, מפקדות בבסיסים שהותקפו, ושריונאיות שהגיעו לזירה ולחמו באויב בהצלחה ובגבורה.

כפתח לספר זה, העוסק בחשיבה פמיניסטית, אתייחס לשיח ציבורי זה מנקודת מבט פמיניסטית, ואדגים בכך את אופני החשיבה המוצגים בספר. הקדמה זו היא מעין יישום של החשיבה הפמיניסטית המוצגת בספר על מציאות ישראלית ברגע מסוים. בראשית הדברים אציין שהתצפיתניות, הנגדת, הנשים הישראליות שנפגעו מינית בידי חמאס והלוחמות – כולן נשים ישראליות יהודיות השייכות לזרם המרכזי, החילוני והדתי-לאומי, שמשרת בצה"ל. מכיוון שסקירה זו מתמקדת בהן ובהתייחסות הציבורית אליהן, היא אינה מתייחסת לנשים ישראליות שאינן יהודיות, ולנשות הקהילה היהודית החרדית. אין ספק שהמלחמה השפיעה גם עליהן ובדרכים שונות מן המתואר כאן. מן הראוי ללמוד גם השפעות אלה.

השתקה

פמיניסטיות בישראל כבכל מקום מתריעות על הרחקתן של נשים ממוקדי קבלת החלטות, ועל הקטנתן והשתקתן כאשר הן מצליחות בכל זאת להשתלב, ולו רק בדרגים הנמוכים של מקומות אלה. מתקפת המחבלים על יישובי העוטף פקחה את עיני הציבור הישראלי לראות תופעה זו ולהבין את נזקיה.

15 חיילות, תצפיתניות, ששירתו בסמוך לגדר הגבול עם רצועת עזה, נרצחו מיד עם חדירת המחבלים בבוקר 7 באוקטובר ושבע אחרות נחטפו ונלקחו אל תוך עזה. עיתונאים הזכירו כתבה שהתפרסמה שנה לפני מתקפת חמאס ותיארה תסכול קשה של התצפיתניות המופקדות על מעקב שוטף אחר תנועות האויב מעבר לגבול. הן העידו על יחס מזלזל של המפקדים כלפיהן, על ביטול הערכותיהן ועל חוסר התחשבות בדבריהן.

עדויותיהן של התצפיתניות ששרדו את מתקפת חמאס החלו להגיע לתקשורת מיד. הן תיארו כיצד בחודשים שקדמו לאוקטובר 2023 שבו ודיווחו

למפקדיהן שהן מזהות תנועות חריגות, מעוררות חשד, לא מוסכרות, שנראו להן כאימונים של חמאס לקראת מתקפה מסיבית על ישראל. גם בלילה שקדם למתקפה הן התריעו על התקרבות יתר לגבול הישראלי. כל אזהרותיהן נפלו על אוזניים ערלות; הן לא נלקחו ברצינות ונענו בהתעלמות. המפקדים הגיבו באדישות ובאמירות מקטינות כגון "אתן רק העיניים, לא הראש", והזהירו אותן שאם יוסיפו להטריד בפניותיהן – יענישו אותן.

כשחלק מן הדרגים הצבאיים הגבוהים הבינו, לפנות בוקר 7 לאוקטובר, שיש לתגבר כוחות ולהתכונן לחדירה אפשרית, התצפיתניות לא עודכנו בכך. הן נשארו במיטותיהן, לא דרוכות ולא חמושות, ולא התכוננו למתקפה. הצבא הותיר אותן, כפי שהגדרה זאת אחת מהן, כברווזים במטווח, ולא נתן להן הזדמנות להתארגן לשם הגנה עצמית מפני התוקפים. כך נרצחו רבות, אחרות נלקחו בשבי, והנותרות בחיים סובלות טראומה קשה.

כבר בימים הראשונים למלחמה היו מי שקישרו בין השתקתן של התצפיתניות לבין מינן. במחצית חודש נובמבר, כשעיתון הארץ פרסם כתבת תחקיר גדולה בנושא, המשמעות המגדרית של ההתרחשות הפכה לנחלת הכלל. על רקע זה התפרסם בסוף אותו חודש בתוכנית עובדה של ערוץ 12 סיפורה של נגדת בחיל המודיעין שכתבה מסמך שבו צפתה במדויק את מתקפת חמאס כפי שהתרחשה. הציבור למד שכבר בראשית יולי 2023 העבירה נגדת ותיקה ומנוסה במודיעין תיאור של תרגיל נרחב שערכו כוחות הנוח'בה של חמאס במאי, המדמה השתלטות על יישובים ובסיסי צבא בישראל. היא העריכה כי: "מדובר בתוכנית שנועדה לפתוח במלחמה." אף שעמיתיה התרשמו מן הממצאים שאספה וניתחה, קצין בכיר ביטל את חוות דעתה בטענה שהתרחיש "דמיוני לחלוטין". התעקשותה של הנגדת, שאליה הצטרפו אנשי מודיעין נוספים, לא הועילה, וההתראה המדויקת שהייתה עשויה למנוע את הצלחת חמאס, הושתקה.

התדהמה הציבורית מההקטנה והזלזול הבוטים בתצפיתניות ובנגדת הולידה זעזוע וזעם. אך מי ששירתה בצה"ל לא הופתעה: ההקטנה והזלזול הללו מלווים חיילות בכל חילות הצבא מאז ומעולם. למעשה, כפי שהמחקר הפמיניסטי מראה באופן עקבי, עמדות ודעות שמביעות נשים נתקלות בביטול כמעט בכל מערכת מקצועית, וככל שהמערכת נתפסת בעיני עצמה כ"גברית" יותר – כך גדלים הזלזול, ההשתקה וההתעלמות מנשים. הקושי אינו נעוץ ברמתן המקצועית של הנשים או בחוסר מיומנותן. במערכות כאלה, הדרת-כבודם (honor) של המערכת וכל חבריה כרוכה ללא הפרד בגבריותם. הם חווים נוכחות של נשים כמביישת את העמיתים ופוגמת בגבריותם; היא

מכתימה, בתודעתם, את הדרת הכבוד הקבוצתית, את "כבוד הציבור", ולכן גם את זו האישית שלהם.

בדרך כלל נשים הצליחו להשתלב במערכות גבריות — ובוודאי באלה הנחשבות יוקרתיות — רק לאחר מאבק קשה, ומכוחה של החלטה משפטית או פוליטית שחייבה את המוסדות לשלבן. הגברים שאולצו לקבל נשים לשורותיהם עשו זאת מחוסר ברירה ובחוסר רצון. דרכם להביע את חוסר שביעות רצונם כוללת פעמים רבות השפלה והטרדה מינית של הנשים, הפחדה שלהן, הקטנה והשתקה. אלה מתבטאות באמירות כמו "תהיי יפה ותשתקי", "תגידי תודה שנותנים לך להיות כאן ואל תבלבלי את המוח", "תעשי את התפקיד הקטן שלך ותני לנו להבין מה קורה". מפקדיהן של התצפיתניות ושל הנגדת שהשתיקו אותן לא היו היוצאים מן הכלל; הם משקפים את הנהוג והמקובל.

החשיפה הרחבה של ההשתקה, שתוצאותיה הרות אסון, פקחה גם את עיניהם של מי שמעולם לא למדו פמיניזם. ההתנשאות המגדרית המקוממת ונזקיה הכבדים טלטלו ישראלים וישראליות רבים, שבימים כתיקונם היו ממעיטים בחשיבות התופעה, מזלזלים בה ומשתיקים תלונות על אודותיה. הם הבינו שנשים, שגויסו למלא תפקידים מקצועיים ועשו את עבודתן על הצד הטוב ביותר, הושתקו והוקטנו ככל הנראה פשוט משום שהן נשים. הם נוכחו לדעת שההשתקה וההקטנה גרמו להתעלמות מתובנות מדויקות וחשובות שהן ניסו להביע, והובילו לאסון נורא.

למרות כל זאת, השתקת הנשים בזירה הציבורית והדרתן ממנה נמשכות. ממשלת ישראל בעת כתיבתם של דברים אלה, על כל הקבינטים שלה, היא על טהרת הגבריות, וכאלה הם גם מינויים חדשים לתפקידים ציבוריים. אולפני הטלוויזיה, שבימות מלחמה פועלים מסביב לשעון, מכילים המוני "מומחים" גברים, בעוד ששיתופן של נשים כפרשניות ומומחיות הוא נדיר. כשמערכות הצבא והמדינה התעשתו ושבו לתפקד, מרבית נשות ישראל הוחזרו לתפקידן המסורתי כתומכות לחימה מן העורף. דומה שהזעזוע מהשתקת התצפיתניות עוד לא תורגם לדרישה ציבורית רחבה לשילוב נשים וייצוג הולם בכל התחומים. האם אפשר יהיה לרתום את ההתעוררות שחלה בראשית המלחמה כדי להחליש את ההשתקה וההדרה הרווחות? האם אפשר יהיה לצרוב בתודעה הציבורית את הלקחים המרים של השתקת נשים?

ניכוס

אזהרה: סעיף זה עוסק בפגיעות מיניות ועלול להיות קשה לקריאה

כבר ב-7 באוקטובר פרסמו מחבלי חמאס צילומים וסרטונים המתעדים נשים ישראליות מעורטלות חלקית, שאברי מינן מוכתמים בדם. התמונות המזוועות לא הותירו מקום לספק שכחלק מן ההתעללות הקשה בקורבנותיהם, המחבלים פגעו בהן גם מינית. בימים הראשונים לא היה עיסוק ציבורי רב בנושא זה, אך הוא גבר ככל שהתברר שארגוני נשים בין-לאומיים שייעודם להגן על זכויות נשים, סירבו להכיר בכך שהפשעים המיניים אכן התרחשו. הארגונים לא הסתפקו בתמונות שפרסמו התוקפים ולא בעדויות של שורדות ושורדים שחזו במעשים ושל מי שטיפלו בגופות, ודרשו ראיות פורנזיות (ראיות מדעיות שקבילות בהליך פלילי). אלה אינן בנמצא מכיוון שככל הידוע עד כה מרבית הנפגעות נרצחו, ובלחץ המלחמה ישראל לא טיפלה בגופותיהן כפי שיש לטפל בנפגעות עבירות מין.

הסירוב להכיר בפשעים קומים ישראליות וישראלים רבים והם נרתמו למסע שכנוע ולחץ על הארגונים הבין-לאומיים לשנות את עמדתם. המאמץ נשא פרי והארגונים אכן שינו את עמדתם. הזעם הישראלי על הכחשת התקיפות המיניות ביטא סירוב לאפשר הקטנה, השתקה ואף מחיקה מן הזיכרון הקולקטיבי של הזוועות שבוצעו בנפגעות הישראליות (הזוועות בוצעו ככל הנראה גם בנפגעים, אך השיח הציבורי לא התייחס לכך). רבות ורכים סברו שכיבוד הנפגעות מחייב עמידה על כך שהפשעים שבוצעו בהן יוכרו ככאלה, לא יוכחו ולא יטושטשו.

ייתכן שהנחישות למנוע הקטנה והשתקה של הפגיעות המיניות הסיחה את הדעת מסכנה אחרת שעליה מתריע הפמיניזם: ניכוס הפגיעה המינית ושימוש בה שלא לרצונה של הנפגעת, לקידום מטרות שאינן שלה. התפיסה הפמיניסטית היא שבכל הקשור בפגיעות מיניות, טובתה של הנפגעת ניצבת מעל לכל, ורק הנפגעת עצמה קובעת מהי טובתה וכיצד ברצונה לקדמה. רק הנפגעת זכאית להחליט אם לשתף בפגיעות שחוותה ולספר עליהן, מתי לעשות זאת ואיך. כל האמור כאן לגבי נפגעות מתייחס גם לנפגעים גברים.

העמידה הפמיניסטית על זכותה הבלעדית של הנפגעת לקבוע את ההתייחסות לפגיעתה המינית מבטאת מחויבות לכבודה הסגולי (human dignity), כלומר לערכה האנושי המלא ולאוטונומיה שלה. אחד ההיבטים ההרסניים ביותר של תקיפה מינית הוא התייחסותו של התוקף אל הנפגעת כאל אובייקט מיני

שהוא שולט בו ומשתמש בו כרצונו. התוקף מתעלם מכך שהנפגעת היא סובייקט אנושי, ומשתמש בה כאילו הייתה חפץ שנתון למרותו. בכך הוא שולל ומתיימר לבטל את כבודה הסגולי ואת האוטונומיה שלה. אפשר אף לומר שהתקיפה המינית היא דרך שבאמצעותה התוקף מכונן את עליונותו כסובייקט כובש ושולט, על ידי התייחסות אל הנפגעת כאל אובייקט נכבש ונשלט. התנהגות זו מגלמת את התפיסה הפטריארכלית של מהות הקשר המיני בין גבר לאישה ומממשת אותה. הדה-הומניזציה של הנפגעת על ידי התוקף היא פועל יוצא של הפטריארכיה, והיא פגיעה מגדרית אולטימטיבית.

זה הבסיס לעמדה הפמיניסטית שעל הסוכבים אישה שנפגעה מינית לעשות הכול כדי לשקם את תחושות הערך והשליטה העצמית שלה. כדי לבטל את הניסיון האכזרי להחפיץ אותה — יש לחזק את תפיסתה העצמית כסובייקט חופשי ועצמאי. הדברים נכונים כמובן גם ביחס לגבר שנפגע מינית. לשם כך יש לעשות הכול כדי לאפשר לנפגעת, כולל הנפגע, להיות הריבון בחייה, וראשית לכול — בכל הקשור לטיפול בפגיעה המינית שחוותה. כל התערבות חיצונית שמנסה להשפיע עליה כיצד להתמודד עם הפגיעה המינית מגבירה את הפגיעה ואת נזקיה, משום שהיא מערערת את תחושת השליטה של הנפגעת בגופה ובחייה. התערבות כזו היא ניכוס פגיעתה של הנפגעת. היא מקטינה את הנפגעת ומשתיקה אותה. היא מחזקת את ההתייחסות הפטריארכלית לנשים כמי שאחרים זכאים לשלוט בהן ולהנהיגן (כשהנפגעים הם גברים, חלק מן הפגיעה הוא "הפיכתם לנשים" במובן הפטריארכלי של מושג, כלומר לנחותים).

ככל הידוע בשלב שבו דברים אלה נכתבים, רוב הנפגעות במתקפת חמאס נרצחו. לא ניתן לדעת אם וכיצד הן היו רוצות לשתף את העולם בפגיעותיהן. מכיוון שהן לא יכלו לתת אינדיקציה לרצונן — ברירת המחדל צריכה להיות שהן לא רצו לשתף את הציבור במה שעבר עליהן; שהן רצו להגן על פרטיותן, כמו מרבית הנשים שמותקפות מינית. כדי לחשוף פגיעה מינית יש לקבל מן הנפגעת הוראה ברורה ומפורשת שזה רצונה, ותנאי זה לא יכול היה להתקיים בנוגע לנרצחות. הנפגעות ששרדו את הפגיעות ונמצאות בהליכי השתקמות זכאיות להחליט כיצד לטפל בפגיעות בזמן החופשי וללא כל לחץ.

כיבוד האוטונומיה של הנפגעות ופרטיותן איננו השתקה של הפגיעות או הסתרתן. האינטרס הציבורי מחייב ללמוד את הפגיעות ככל הניתן כדי לתעד אותן וללמוד מהן על פגיעות בזמן מלחמה וכיצד ניתן למנוע אותן. אך למען פרטיותן של הנפגעות והשליטה של השורדות בחייהן, העיסוק בפגיעות צריך להיות דיסקרטי ומכבד, וההתייחסות לנושא בשיח הציבורי צריכה להיות

מאופקת, זהירה ורחוקה ככל האפשר מן הצהוב. הסערה הציבורית הגדולה והאינטנסיביות של העיסוק התקשורתי בפגיעות המיניות גרמו לחלק מן המשתתפים בשיח להתעלם מפרטיותן של הנרצחות ולהפעיל לחץ קבוצתי – לעיתים גלוי ולעיתים סמוי – על השורדות. אנשי תקשורת, פוליטיקאים ועושי דברם חיפשו "סיפור מנצח", בלי להתחשב בכך שהם מפרסמים סיפורים לא להם, ודוחקים בנפגעות לדבר. השמטת שמות הנפגעות אינה פותרת את הקושי: ישראל היא מדינה קטנה, וכשמדברים על "משתתפות מסיבת הטבע" או "החטופות" ידוע לכל במי מדובר. ייתכן שמודעות פמיניסטית רחבה ועמוקה יותר הייתה תורמת להתמודדות רגישה יותר עם מורכבות המצב.

זאת ועוד. הזכרתי שפגיעה מינית מגלמת את תפיסתו של התוקף שבאמצעות מגע מיני הוא מחפיץ את האישה, כובש אותה והופך אותה לקניינו. זוהי דה-הומניזציה של נשים שנפוצה בחברה הפטריארכלית. בעולם מושגים זה, אישה שייכת לגבר, "בעלה", וגם לקבוצת הייחוס שלו: למשפחתו המורחבת, לשבט שלו, ללאום שהוא חלק ממנו. ה"טוהר" המיני שלה נחשב חלק חשוב מהדרת-הכבוד של בעלה – וגם של הקולקטיב ("טוהר מיני" הוא שליטה בלעדית ומוחלטת של "בעל" האישה במיניותה). כשהקולקטיב הוא לאום, הדרת-הכבוד היא זו הלאומית (national honor). בעולם כזה, כשגבר "לוקח" אישה של גבר אחר, הוא גוזל את רכושו ומחלל את הדרת-כבודו. וכאשר גבר "לוקח" אישה השייכת לקבוצה אחרת הוא "כובש" ו"משתלט" על רכוש של אותה קבוצה. התקיפה המינית לכאורה "מטמאת" ו"מחללת" את ה"טוהר" של הקבוצה כולה, משפילה אותה ומטילה עליה כתם בושה בל יימחה. תפיסה זו משקפת את "בעלותם" של הגבר והקבוצה על האישה ועל מיניותה, והיא מבטאת ומחזקת את החפצת האישה והניכוס של מיניותה.

הפגיעות המיניות שביצעו מחבלי חמאס בנשים ישראליות (וככל הידוע, כאמור, גם בגברים ישראלים) נועדו להכאיב, להפחיד ולצלק את נפשותיהן ואת אלה של הציבור כולו. אין ספק שהן נועדו גם להשפיל את החברה הישראלית כולה באמצעות שימוש בכלי הפטריארכלי עתיק היומין של "כיבוש" מיני של נשות הקבוצה היריבה ו"חילולן". עבור מי שמחזיקים בתפיסה זו ופועלים על פיה, כמו רוצחי חמאס, הנשים שנפגעו אינן בני אדם בעלי ערך אנושי מלא, כבוד סגולי וחירות, אלא אובייקטים שההשתלטות עליהם, "חילולם" וכיבושם פוגעים בהדרת-הכבוד של האויב ומשפילים אותו. הן רק כלי במשחק הדרת-הכבוד בין הגברים של שתי הקבוצות; אמצעי לבייש את הקבוצה היריבה. טובתן כיצורים אנושיים אינה מובאת בחשבון. התנהגות זו מגלמת את הדה-הומניזציה הפטריארכלית של נשים בצורה המחרידה ביותר האפשרית.

חלק מן הישראלים הגיבו גם הם מתוך ההתניה הפטריארכלית העתיקה, חשו מושפלים ומבוזים, והתעוררו בהם צורך חזק לנקום כדי לנקות את הדרת-כבודם הקבוצתית המחוללת. אף שאפשר להבין את מקורן, יש להישמר מתחושות אלה כי הן צובעות את התייחסותנו לפגיעות המיניות בצבעים פטריארכליים. במקום לבטא כאב נוכח שלילת ערכן האנושי של הנפגעות, התחושות הללו מחזקות תפיסה של הנשים הנפגעות כאובייקטים מיניים השייכים לקולקטיב הלאומי. תפיסה זו שייכת לעולם המושגים של רוצחי חמאס, לא לעולם של כבוד האדם, חירותו, ושוויון האישה. התייחסות לנפגעות מתוך תפיסה זו היא השתתפות בדה-הומניזציה שלהן. היא מנכסת את הפגיעות בהן לשירות אינטרס הדרת-הכבוד הלאומי. היא לא מונעת מטובתן של הנפגעות ולכן לא בהכרח משרתת אותה.

ההתעלמות הציבורית מהפגיעות המיניות של חמאס בגברים ישראלים עלולה להעיד על כך שהציבור הישראלי אינו מוכן להכיר בהשפלה הקבוצתית האדירה הכרוכה בכך שהאויב "הפך גברים ישראלים לנשים ונטל מהם את גבריותם". גם היא שייכת לעולם המושגים של הדרת-כבוד פטריארכלית, וגם היא מתעלמת מהכבוד הסגולי של כל אחד מהגברים שנפגעו.

מי שמאמצים בלא משים את התפיסה הפטריארכלית שתוארה כאן מתייחסים אל מגע מיני בין גבר לאישה כהזדמנות עבור הגבר לצבור כוח, מעמד ועליונות על ידי החפצת האישה (או על ידי החפצת גבר ש"גבריותו נלקחה ממנו והוא הורד לדרגת אישה"). נסיגה של השיח הציבורי לתפיסה פטריארכלית עתיקה זו עלולה כאמור להוביל לניכוס קולקטיבי, לאומי, של הפגיעות המיניות ולהשתקת הנפגעות; בתוך כך היא עלולה לחזק את המנטליות הרעילה המזינה פגיעות מיניות גם בחיי השגרה הישראלים. אם מגע מיני הוא ניצחון של הגבר וכיבוש האישה – אז גם בעיתות שגרה גבר יכול לכבוש ולנצח באמצעות תקיפה מינית. תפיסת עולם כזו אינה מצטמצמת לאירועי קיצון אלא מחילה את עצמה על המציאות כולה. ההתייחסות לפגיעות המיניות בעת מלחמה משליכה ומשפיעה על היחסים בין המינים בכל זמן, וחשוב לתת עליה את הדעת ולהקפיד שלא תעודד צורת חשיבה מסוכנת.

כיצד ניתן לעורר מודעות להיבט זה של שיח ההשפלה והנקם, ולהביא את הציבור לראות את הקשר בינו לבין גבריות רעילה ופגיעות מיניות בעיתות רגיעה? כיצד ראוי להכניס תכנים אלה לתוכניות הלימודים ולהכשיר צעירות וצעירים לקשרים אנושיים מכבדים הדדית? אלו משימות חשובות ודחופות. (דיונים מפורטים באלימות מינית, לרבות בזמן מלחמה, ראו בפרקים 5 ו-7).

גבורה

סיפורה של ענבל ליברמן כבש את התקשורת הישראלית מיד לאחר מתקפת חמאס והיא הפכה כהרף עין לגיבורה ישראלית. ליברמן, לוחמת ביחידת עוקץ בשירותה הצבאי, מונתה בדצמבר 2022 לתפקיד הרבש"צית (רכזת ביטחון שוטף צבאי) הראשונה ביישובי עוטף עזה. בבוקר 7 באוקטובר, כשהרגישה בתנועת המחבלים מחוץ לקיבוצה, ניר עם, חימשה את כיתת הכוננות שבה 11 חברים ביישובה ופרסה אותה לארוב למחבלים ולעצור אותם. במהלך שעות של לחימה בלתי מתפשרת, הצליחה כיתת הכוננות בפיקודה של ליברמן למנוע את השתלטות המחבלים על הקיבוץ ולהגן על חייהם של כל תושביו.

על שער מוסף השבת של עיתון הארץ ביום 20.10.2023 התנוסס סיפורם של שבעה מפקדים מחטיבת החילוץ וההדרכה של פיקוד העורף בבסיס זיקים שנפלו בקרב שבו הגנו על חיי תשעים טירונים ששהו בבסיס והצליחו להציל את כולם. מתוך השבעה ארבעה היו מפקדים, ושלוש מפקדות. יחד עם שבעה מפקדים נוספים ששרדו את המתקפה, הם מיהרו לפזר את פקודיהם במקומות בטוחים וחירפו את נפשם בקרב עם עשרות מחבלים שתקפו את הבסיס. המפקדים והמפקדות היו דוגמה ומופת להנהגה אמיצה, וזכו להוקרה רבה מהציבור הישראלי מוכה הצער על מותם.

באותה עת התפרסם גם סיפורן של לוחמות השריון מפלוגת פרא, שהוקפצו מבסיסן בניצנה ב־6:30 ב־7 באוקטובר ודהרו לעוטף עזה. אף שלא ידעו למה לצפות, הן זיהו את המחבלים בתוך גבולות ישראל והסתערו עליהם. כשראו את הגבול פרוץ, הציבו את אחד הטנקים ליד הפרצה כדי למנוע מהמחבלים להיכנס ולצאת. השריונאיות הרגו עשרות מחבלים ומנעו את המשך כניסתם לתוך ישראל. הן הפגינו תושייה, קור רוח ומקצועיות. הכתבה על קרב הגבורה שלהן שהתפרסמה באתר וואלה, ב־24.11.2023, חתמה בדבריה של רב"ט תמר: "אני לא חושבת שאנחנו גיבורות, עשינו בדיוק את מה שציפו מאיתנו." רב"ט תמר אולי לא ידעה שהיא מביעה את מה שיורם טהרלב ניסח בשירו "גבעת התחמושת" כהתגלמות הגבורה הישראלית: "אני לא יודע למה קיבלתי צל"ש, בסך הכול רציתי להגיע הביתה בשלום." מילים דומות אמרה גם רפ"ק מאלי שושנה, מפקדת מתחנת המשטרה של שדרות שהייתה קצינה תורנית בשבת בבוקר וניהלה את הקרב עם המחבלים. לאחר שנפצעה העמידה פני מתה וכך שרדה עד שהגיעו כוחות הצלה.

רחל אדרי, בת 64 מאופקים, הפכה בן לילה לגיבורה מסוג אחר. מחבלים פרצו לביתה מייד עם תחילת המתקפה והחזיקו בה ובכך זוגה בני ערובה

במשך 19 שעות. אדרי לא איבדה את קור רוחה והצליחה לקיים קשר אנושי עם המחבלים כדי למנוע אלימות, בזמן שהיא מסמנת לשוטרים שבחוץ שבכיתה שוהים חמישה מחבלים. התנהגותה האנושית ועמידתה ללא חת הקנו לה הערצה רבה. גם יפה אדר, בת 85, ממקימות קיבוץ ניר עוז, זכתה בהערכה רבה בזכות עוז רוחה ועמידתה האיתנה. מחבלי חמאס הפיצו תמונה המראה כיצד הם נושאים אותה על קלנועית בדרך לעזה. תמונתה יושבת מוקפת מחבלים ולא מסגירה פחד או אובדן עשתונות, הפכה לסמל. בשובה מן השבי מקץ שבעה שבועות היא שידרה עוצמה ושליטה עצמית שעוררו התפעלות.

האתוס הישראלי רווי סיפורי גבורה שרובם ככולם גבריים. תפקידן של נשים בשיח זה היה עד עתה להיות גיבורות שקטות בבית ולקשט את עולמם של הגברים הלוחמים. השורה "פרחים בקנה ובנות בצריח" בשירה הפופולרי של להקת פיקוד התותחנים משווה את הבנות בצריח לפרחים בקנה: אלה ואלה יקשטו את הטנקים כשתסתיים המלחמה; כאשר "השמש ידום בין עזה לרפיח" ו"ישוכו לעיר חיילים בהמון". בשנת 1970 כשהשיר נכתב והושר, לא עלה על הדעת שבנות בצריח יהיו חיילות לוחמות המפעילות את הטנק ומנהלות קרב. בשנת 2023, "בנות בצריח" מתפרש כפשוטו: שריונאיות הממלאות את כל התפקידים בהפעלת הטנק ועושות זאת בהצלחה ובגבורה.

כניסתן המהירה של נשים לפנתאון הגבורה הלאומי היא חסרת תקדים, וייתכן שהיא מרמזת על תחילתו של שינוי. ציבורים בישראל שבמשך שנים עמדו על כך שנשים אינן יכולות לשרת כלוחמות בצבא נוכחו לראות שטעו, ויש ביניהם מי שמודים בכך בגלוי. חיילות שנלחמו על זכותן לשרת על פי כישוריהן ויכולותיהן חשות שהן הוכיחו את עצמן ואת התוקף של דרישתן לשוויון זכויות. במקביל, הציבור מכיר בהתפעלות גם בסוגי גבורה לא קרביים, של נשים ששמרו על קור רוח, תושייה וזקיפות קומה נוכח איומים ומצוקות יוצאי דופן. דומה שהיכל הגבורה הישראלי נפתח בפני נשים ויש בו מקום לקשת רחבה של סוגי גבורה ראויים להערכה. עתה נותר לראות: האם ההכרה בקור רוחן של נשים, בתושייתן ובכישוריהן תשפיע על היחס כלפיהן? האם יסיק צה"ל את המסקנות המתבקשות, יסיר את התנגדותו לשילובן של חיילות בכל החילות והיחידות, ויקבל אותן בזרועות פתוחות? האם הגורמים השמרניים שדחקו בצה"ל למנוע כניסת נשים למקצועות לחימה ישנו את עמדתם? האם צה"ל ישכיל לעמוד בפניהם? שילובן של לוחמות בכוחות לוחמים בעזה היא אולי סימן לתחילת שינוי. האם הנכונות לשילוב נשים בחוד החנית תשפיע על הנכונות לשלבן גם בצמרת הצבאית? האם היא תסייע לפרוץ את תקרות הזכוכית גם מחוץ לצבא, ברשויות השלטון?

סיכום: על השתקה, ניכוס וגבורה

מלחמת אוקטובר 2023 טלטלה תפיסות וקונספציות רבות בחברה הישראלית. גם תפיסות מגדריות עברו טלטלה. הציבור הישראלי נחשף לעומק ההקטנה וההשתקה של נשים מקצועיות בצבא ולתוצאות הרוח האסון של התייחסות מגדרית מפלה ומשפילה זו. פגיעות מיניות עלו לראש סדר היום הציבורי ועוררו הוקעה גורפת והזדהות עמוקה עם הנפגעות. פנתאון הגבורה נפתח בפני נשים, והציבור הישראלי צופה בהשתאות ובהערצה בגילויי עוז הרוח של נשים מכל הגילים ומכל שדרות האוכלוסייה. עם זאת, למרות הזעזוע מהשתקת התצפיתניות והנגדת, רשויות המדינה וערוצי התקשורת לא הפיקו לקחים וחלקם ממשיכים להשתיק נשים ולהדירן מזירות של קבלת החלטות ועיצוב השיח הציבורי. ההתקוממות נגד הפגיעות המיניות שמחבלי חמאס פגעו בנשים ישראליות כרוכה גם בתחושת השפלה לאומית, המבטאת תפיסה פטריארכלית שמנרמלת פגיעות מיניות בחיי השגרה. ההכרה בגבורתן של נשים טרם תורגמה לשינוי מדיניות, כמו שילובן בכל יחידות צה"ל או במוקדי קבלת ההחלטות. תוכנות אלה מסמנות כיוונים לעשייה, לשינוי, ולתיקון עולם. ספר זה עוסק בעיקר בנשים, ולכן גם הסקירה התייחסה לנשים במלחמת עזה (וכאמור, לנשים ישראליות יהודיות מן הזרם המרכזי). מתקפת חמאס והמלחמה שפרצה בעקבותיה השפיעו באופן עמוק גם על גברים ישראלים ועל תפיסות של גבריות בישראל. גברים ישראלים מן הזרם המרכזי, המשרת בצה"ל, נקראו להפגין גבריות לוחמת ומגוננת, לסכן את חייהם ולהקריב את רווחתם האישית למען הכלל. גברים ישראלים שתפס חמאס כמתקפת 7 באוקטובר עונו, נלקחו בשבי, וחלקם נפגעו גם מינית. בעסקה הראשונה עם חמאס שוחררו נשים וילדים, ואילו הגברים החטופים נותרו בעזה. ההשפעות של כל אלה על גברים ועל הגבריות עמוקות, והן ראויות לתשומת לב ולמחקר עצמאיים. ספר זה אינו מתייחס באופן ישיר לגברים ולגבריות, אך הרבה מן המוצג בו אפשר ליישם גם ביחס אליהם.

למה ללמוד פמיניזם מן היסוד

התפתחויות אלה מעוררות שאלות רבות על כיווני פעולה עתידיים. את חלקן הצגתי תוך כדי תיאור הדברים. נוסף עליהן אפשר לשאול גם מדוע השתקת נשים, הקטנתן והדירתן כה מושרשות וחזקות, עד שגם טלטלות חזקות

מתקשות להתגבר עליהן? אילו דרכים הוצעו כדי להתמודד איתן? איזה שיח חלופי אפשר וראוי לטפח כדי להחליש את השיח הפטריארכלי, המְכַנֶה מגע מיני הטרוסקסואלי כפעולה כוחנית שבאמצעותה גבר כובש וקונה אישה והופך אותה לאובייקט מיני שלו? אילו ערכים אפשר להציג לעומת אלה הפטריארכליים, הפוגעניים? וכיצד ראוי להציג גבורה נשית: האם כתואמת גבורה גברית, או כשונה וייחודית?

הפמיניזם הוא שדה השיח המתמודד עם כל השאלות הללו ורבות נוספות. הוא בוחן בעין ביקורתית את המציאות החברתית הנוהגת וחושף דפוסים מגדריים, תפיסות פטריארכליות, קיבעונות ועיוורון. הוא מציע מגוון דרכים להבין את כל אלה ולשנותם. כדי להעמיק בכל הסוגיות הללו יש לצלול לחשיבה הפמיניסטית וללמוד כיצד היא מתבוננת, מגדירה, חושפת ופועלת. ספר זה מציע למידה כזו. הוא מזמין את הקוראות והקוראים להתוודע לאופנים שבהם גישות פמיניסטיות שונות מציגות ומטפלות בכל הסוגיות שהוזכרו ורבות נוספות. הספר מציע הקשר לחשיבה על אודות הקטנת נשים והשתקתן, על פגיעות מיניות ככלי לדיכוי מגדרי, ועל גבורה גברית ונשית. הטלטלה העזה שהחברה הישראלית עברה יכולה להיות הזדמנות להעמיק את ההכרות עם שדה שיח חשוב זה.